

Postępowanie z materiałami archiwalnymi w archiwach kościelnych. Katalog dobrych praktyk. Wersja 1.1, red. ks. R.R. Kufel, A. Laszuk, ISBN 978-83-968-3740-0, Stowarzyszenie Archiwistów Kościelnych, Warszawa–Zielona Góra 2023, ss. 193

W kan. 491 § 2 Kodeksu Prawa Kanonicznego papież zalecił biskupom diecezjalnym zatroszczenie się o „dokumenty posiadające walor historyczny” poprzez utworzenie archiwum historycznego¹. Wynikało to z kształtującego się już od dziesięcioleci przeświadczenia o wysokim walorze dóbr kultury, w tym materiałów archiwalnych, będących w posiadaniu podmiotów prawnych Kościoła katolickiego². Nie bez znaczenia jest fakt, że minęło już prawie 30 lat od momentu oficjalnego określenia archiwów w Kościele katolickim jako „miejsc pamięci wspólnot chrześcijańskich” oraz *fattori di cultura per la nuova evangelizzazione*³. Pomimo tego statuty i regulaminy partykularne określające sposób funkcjonowania historycznych archiwów kościelnych wciąż wymagają ujednoclenia, podobnie jak przepisy metodyczne dotyczące opracowywania zasobu⁴.

Odpowiadając na powyższe zapotrzebowanie, dr Wojciech Woźniak, ówczesny Naczelny Dyrektor Archiwów Państwowych, zainicjował powstanie grupy roboczej

¹ Kodeks Prawa Kanonicznego: promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 r., stan prawny na dzień 8 sierpnia 2023 r., zaktualizowany przekład na język polski, https://episkopat.pl/files/24.bkt/08/28/15/852966_p8b8_zKEPnastronieKEP_17.08.20231.pdf [dostęp: 26.02.2025].

² D. Di Pinto, *Ecclesiastical Archives: A Source for History and a History of Sources. A project on Public History Teaching*, referat wygłoszony na Proceedings of the 51st Annual Conference of the International Association of School Librarianship and the 26th International Forum on Research on School Librarianship, Rzym, 17–21 lipca 2023, s. 3, 5, <https://doi.org/10.29173/iasl8757> [dostęp: 26.02.2025].

³ Pontificia Commissione Per I Beni Culturali Della Chiesa, *La Funzione Pastorale Degli Archivi Ecclesiastici (Ai Vescovi Diocesani)*, Città del Vaticano, 2 febbraio 1997, https://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_commissions/pcchc/documents/rc_com_pcchc_19970202_archivi-ecclesiastici_it.html [dostęp: 6.03.2025].

⁴ A. Cieślak, *Podstawowe problemy archiwistyki kościelnej i propozycje ich rozwiązania*, „Archiva Ecclesiastica. Rocznik Stowarzyszenia Archiwistów Kościelnych” 2017, nr 11, s. 14.

do spraw archiwów kościelnych⁵. W jej skład weszli przedstawiciele Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych (dalej: NDAP), osoby życia konsekrowanego oraz duchowni i świeccy archiwisci kościelni. Organ miał za zadanie m.in. „opracować zasady gromadzenia, ewidencjonowania i opracowania materiałów archiwalnych w archiwach kościelnych zgodnie z teorią archiwistyki i standardami międzynarodowymi”⁶. W dalszej perspektywie grono ekspertów przedstawić miało rezultaty swoich prac w formie „katalogu dobrych praktyk w zakresie udostępniania informacji o zasobie archiwów kościelnych”⁷.

Wydana w 2023 r. przez Stowarzyszenie Archiwistów Kościelnych (dalej: SAK) monografia stanowi uzupełniony, skorygowany oraz poddany naukowej recenzji poradnik metodyczny. Jego pierwszą wersję udostępniono w 2021 r. w formie elektronicznej (s. 7). Autorzy zastrzegli, że opracowanie posiada charakter przekrojowy, co uniemożliwiło omówienie wszystkich zagadnień w sposób kompletny. Jednak w żaden sposób nie umniejsza to merytoryce *Katalogu...*, który stanowi przystępną lekturę wstępną przed sięgnięciem po szczegółowe, specjalistyczne artykuły naukowe, np. z dziedziny konserwacji (s. 11).

Grupa kierowana przez ks. Mieczysława Różańskiego pragnęła zaproponować nowe rozwiązania metodyczne (s. 11), co ostatecznie doprowadziło do opracowania aktualnego podręcznika dla archiwistów kościelnych⁸. Jednym z celów publikacji jest przekazanie wytycznych umożliwiających zoptymalizowanie procesu organizowania archiwów kościelnych w Polsce, w szczególności skoordynowania prac dotyczących zabezpieczania i opracowywania materiałów archiwalnych (s. 10). W rezultacie, zgodnie z deklaracją twórców, katalog ma pomóc archiwistom i władzom kościelnym w podejmowaniu decyzji w obliczu braku szczegółowych przepisów prawnych regulujących funkcjonowanie archiwów kościelnych w systemie prawa polskiego (s. 10). Publikacja odznacza się innowacyjnością,

⁵ Zob. Zarządzenie nr 77 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z dnia 11 października 2017 r. w sprawie powołania, zakresu i trybu działania oraz składu osobowego grupy roboczej do spraw archiwów kościelnych; M. Sołomieniuk, *Sprawozdanie z działalności Grupy Roboczej ds. archiwów prowadzonych przez osoby prawne Kościoła katolickiego (2017–2018)*, „Archiva Ecclesiastica. Rocznik Stowarzyszenia Archiwistów Kościelnych” 2019, nr 12, s. 161.

⁶ Zarządzenie nr 77..., § 2, ust. 1, pkt 1.

⁷ O zmieniającym się składzie grupy roboczej, jak również wynikach poszczególnych prac, dowiedzieć się można na podstawie: M. Różański, *Projekt katalogu dobrych praktyk. Opracowywanie i udostępnianie archiwaliów w archiwach kościelnych* [w:] *Archiwa kościelne w niepodległej Polsce*, red. A. Laszruk, Warszawa 2020, s. 241–248.

⁸ R.R. Kufel, *Stan polskiej archiwistyki kościelnej. Próba oceny*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2008, nr 89, s. 53, <https://doi.org/10.31743/abmk.10137>.

ponieważ czerpie z doświadczenia teoretyków archiwistyki oraz pracowników sieci archiwów państwowych w Polsce (s. 11). Pod tym względem starania przedstawicieli SAK i NDAP porównać można z pionierską współpracą Konferencji Episkopatu Włoch z włoskim Ministerstwem Kultury w dziedzinie ochrony dóbr kultury należących do Kościoła⁹. Wyróżnikiem książki jest to, że podejmuje ona także temat archiwów żeńskich i męskich zgromadzeń zakonnych (s. 10), nie porzeczając jedynie na diecezjalnych archiwach historycznych. Autorzy, poprzez zwrócenie się do braci i siostr pełniących funkcję archiwisty w swoich domach zakonnych, wyszli naprzeciw konieczności kontynuowania prac dotyczących inwentaryzacji zbiorów klasztornych¹⁰.

Katalog... w środowisku naukowym przyjęto bardzo przychylnie¹¹. Ks. Wojciech Baran postulował wręcz wprowadzenie obowiązku zapoznania się ze wspomnianą publikacją przez osoby opiekujące się materiałami archiwalnymi w archiwach kościelnych. Jako duchowny od niedawna pełniący służbę archiwalną, recenzowaną pozycję określił jako „pomocną i porządkującą elementarną wiedzę archiwalną”¹².

Monografia posiada układ rzeczowy, w którym poszczególne rozdziały odpowiadają wybranym funkcjom archiwów kościelnych. Katalog rozpoczyna wprowadzenie (s. 7) opisujące genezę prac grupy roboczej. Krótki wstęp sporządzony przez ks. M. Różańskiego (s. 8–12) przybliży podstawy prawne postępowania z zasobami archiwów kościelnych w Polsce (z uwzględnieniem Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach)¹³ oraz układ treści. Zawiera on również akapit dotyczący historii rozwoju archiwów instytucji

⁹ D. Di Pinto, *Ecclesiastical Archives...*, s. 4–7.

¹⁰ Na kwestię roli publikowania przez osoby życia konsekrowanego katalogów i inwentarzy zwróciła uwagę M. Dębowska. Zob. eadem, *Archiwa Kościoła katolickiego w ostatnim stuleciu [w:] Nova et vetera. Aktualne problemy archiwów diecezjalnych w Polsce*, red. W.W. Żurek, Lublin 2016, s. 41. Zauważyła ona również, że należy podjąć inicjatywy zmierzające do zintegrowania osób zarządzających archiwami kościelnymi, zarówno diecezjalnymi, jak i zakonnymi (s. 36). Niniejszy katalog spełnia te postulaty.

¹¹ Zob. A. Warso, [Rec.] *Postępowanie z materiałami archiwalnymi w archiwach kościelnych. Katalog dobrych praktyk. Wersja 1.1*, red. Robert R. Kufel i Anna Laszuk, Warszawa–Zielona Góra 2023, ss. 193+7 nlb, ISBN 978-83-96834-0-0, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2024, t. 123, s. 603–606, <https://doi.org/10.31743/abmk.17508>.

¹² W. Baran, [Rec.] *Postępowanie z materiałami archiwalnymi w archiwach kościelnych. Katalog dobrych praktyk*, red. ks. R.R. Kufel, A. Laszuk, Warszawa–Zielona Góra 2023, ss. 193, „Nasza Przyszłość” 2024, nr 141, s. 225–227, <https://doi.org/10.52204/np.2024.141.225-227>. Recenzja ma charakter opisowy, a nie krytyczny.

¹³ Dz.U. 1983, nr 38, poz. 173 (tekst ujednolicony, oprac. na podstawie t.j. Dz.U. 2020 r., poz. 164; Dz.U. 2025, poz. 1173).

kościelnych, poczynając od kancelarii nadawcy po nowoczesne XX-wieczne placówki¹⁴.

Ks. Jarosław Wąsowicz i s. Krescencja Huk wraz ze wspomnianym ks. M. Różańskim poruszyli kluczowy temat struktury zasobu archiwum kościelnego. Wyszczególnili oni odrębne procedury dla diecezjalnych archiwów historycznych oraz archiwów żeńskich i męskich zakonów i zgromadzeń. W przedstawionych uwagach zaprezentowano zarówno kwestie dotyczące wyznaczania granic zespołu archiwalnego (czasowe, terytorialne, rzeczowe), postępowania w przypadku nadawania układu zespołowi złożonemu, jak również podstawowego opisu i podziału na serie. Nieocenionym elementem tej części *Katalogu...* jest zasugerowanie kilku przykładów struktury zespołu. Dla początkującego archiwisty zapewne przydatny okaże się wykaz nazw poszczególnych zespołów (wraz z odpowiednikami łacińskimi, np. *Acta notariorum apostolicorum*) występujących w zasobie diecezjalnego archiwum historycznego.

Rozdział 2 poświęcono zagadnieniu ewidencjonowania zasobu archiwalnego. Powstał on w wyniku współpracy Anny Laszuk, Henryka Niestroja i ks. J. Wąsowicza. Jego treść podzielono na dwie zasadnicze części. W pierwszej zaprezentowano przyczyny rejestrowania zmian w zasobie. W drugiej objaśniono zasady opracowania poszczególnych środków ewidencyjnych. Autorzy wskazują na niezbędne elementy, jakie powinny zawierać inwentarz, spis zespołów/zbiorów archiwalnych, księgi nabytków i ubytków oraz protokół zdawczo-odbiorczy. Rozważania teoretyczne zobrazowano tabelą przedstawiającą przykładowy spis zespołów i zbiorów archiwalnych (s. 31) oraz uzupełniono informacjami o tym, co stanowi jednostkę archiwalną, w zależności od rodzaju dokumentacji. Przemyslenia archiwistów wieńczy kilka uwag praktycznych odnoszących się do rejestrowania kopii materiałów archiwalnych.

Wskazówki metodyczne na temat opracowywania materiałów archiwalnych opracowali ks. Robert R. Kufel, Ewa Grin-Piszczek, A. Laszuk i ks. J. Wąsowicz. Wprowadzenie do nich stanowi odwołanie do problemu przynależności zespołowej, który następnie kieruje uwagę czytelnika na sposoby postępowania

¹⁴ Faktografia przedstawiona w skróconym opisie M. Różańskiego pokrywa się z narracją historiograficzną prowadzoną przez innych autorów. W celu dalszego zgłębienia tematu historii archiwistyki kościelnej warto sięgnąć po m.in.: W. Zegzuła, *Powstanie i rozwój archiwów diecezjalnych w Polsce*, „Studia Paradyskie” 2021, nr 31, s. 222–223; S. Płaza, *Typy źródeł kościelnych ważne w badaniach nad dziejami wsi w Polsce do połowy XIX wieku*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 1975, t. 30, s. 279–281.

z sukcesjami czynnymi i biernymi oraz na elementy rozpoznawcze zewnętrzne i wewnętrzne jednostki archiwalnej. Objąsniiono ponadto kwestię nadania układu archiwaliom (np. kancelaryjny, logiczny itp.) z zachowaniem struktury zespoł–podzespół–seria–podseria–klasa. Na s. 43 umieszczono graf obrazujący to zagadnienie. Kolejne podrozdziały dotyczą porządkowania wewnętrznego jednostek archiwalnych i ich opisu, w tym formowania i opisu teczki. W ramach rozdziału nie zapomniano również o metodyce opracowywania spuścizn oraz o obowiązku opracowania inwentarza. Zasugerowano także strukturę, jaką powinien on przyjąć. Rozbudowany fragment *Katalogu...* przeznaczono na szczegółowe objaśnienie sposobu tworzenia indeksów (osobowych, geograficznych, rzeczowych, nazw) w oparciu o projekt NDAP. We wskazówkach metodycznych uwzględniono zasady formułowania odsyłaczy uzupełniających.

Autorzy, po fragmencie dotyczącym segregacji i systematyzacji, przybliżyli odbiorcy zagadnienia związane z udostępnianiem i wypożyczaniem materiałów archiwalnych. Zadanie to przypadło w udziale ks. Michałowi Sołomieniukowi. Swoje rozważania rozpoczął od istotnego rozróżnienia poszczególnych „kategorii dostępności” archiwaliów, które odbiegają od wytycznych przyjętych w państwowej sieci archiwalnej. Na uznanie zasługuje fakt, że skrupulatnie omawia on wszystkie przypadki zamówienia materiałów archiwalnych w sposób bezpośredni – od ksiąg metrykalnych po akta trybunałów kościelnych i kopie zabezpieczające. Ponadto, w ramach poszczególnych podrozdziałów, ks. M. Sołomieniuk przedstawia warunki, jakie musi zapewnić instytucja kościelna w celu bezpiecznego udostępniania dokumentacji, niezależnie od statusu użytkownika lub formy udzielonego dostępu. W publikacji odnaleźć można wskazówki na temat sposobu korzystania z akt w czytelni, zlecenia kwerendy czy wykorzystania archiwaliów w badaniach naukowych (granty). Nie pominięto również nieoczywistych tematów odnoszących się do wypożyczenia akt poza instytucję, korzystania z kopii (w tym cyfrowych) oraz udostępniania materiałów archiwalnych służbom, np. policji.

Kolejny ustęp katalogu poświęcono refleksji nad prawidłową profilaktyką i konserwacją zasobu. Autorką rozdziału 5 jest Anna Czajka, która w wielu miejscach wykracza poza podstawowy poziom wiedzy wymagany od archiwisty kościelnego. Narrację opiera nie tylko na informacjach na temat odkwaszania papieru, układania archiwaliów na regałach czy warunków klimatycznych w magazynie, ale także odnosi się do innych aspektów, chociażby budownictwa archiwalnego. W dalszej części omawia zagadnienia dezynfekcji, deratyzacji i dezynsekcji oraz udziela porad na temat warunków przechowywania archiwaliów

podczas wystawy. Rozdział kończą szczegółowe uwagi dotyczące prowadzenia prac konserwatorskich (s. 96–100) oraz omówienie etapów przygotowania materiałów archiwalnych do digitalizacji (s. 100–103).

Ostatni rozdział publikacji, autorstwa Karola Dowgiało, jest odpowiedzią na potrzeby archiwistyki w dziedzinie humanistyki cyfrowej. W jego ramach przedstawiony został proces digitalizacji, poprzedzony przypomnieniem jej definicji i celów. K. Dowgiało omówił każdy etap tworzenia kopii cyfrowych, stąd zaproponowane wytyczne dotyczą wyboru grupy archiwaliów przeznaczonych do digitalizacji, ich przygotowania, procesów konserwacji i skanowania (lub fotografowania). W akapitach poświęconych zapisowi kopii, kontroli ich jakości oraz zabezpieczeniu skanów wzorcowych autor odwołał się do rozwiązań od wielu lat stosowanych w archiwach państwowych. Nie może umknąć uwadze, że *Katalog...* – spełniając formę quasi-podręcznika – nie pomija tematów, które mogą zdawać się obce archiwistom: infrastruktury IT i sposobów pozyskiwania środków finansowych na digitalizację zasobu. W publikacji odnaleźć można także profesjonalne wytyczne dotyczące formatu kopii, zalecanej rozdzielczości i wzorników referencyjnych.

Fragmentami książki, do których czytelnicy będą wracać najchętniej, są słownik terminologiczny (s. 116–124) oraz grupa 11 aneksów (s. 125–177). Pierwszą ze wspomnianych części oparto na pojęciach z zakresu informacji naukowej, archiwistyki i zarządzania dokumentacją, zaczerpniętych z krajowych i zagranicznych słowników specjalistycznych, co zdecydowanie podnosi walor publikacji. Aneks nr 1 służy jako pomoc informacyjna – jest on wykazem numerów archiwów kościelnych z terytorium naszego państwa na stan z końca 2022 r. Aneksy nr 2–8 to przykłady tradycyjnych kart inwentarzowych dla poszczególnych typów dokumentacji. Na podstawie zaproponowanych kart inwentarzowych archiwista kościelny może swobodnie stworzyć własny szablon karty do ewidencjonowania zasobu, jak również w prosty sposób przenieść poziomy opis z kart katalogowych na formę cyfrową (platforma, baza danych). Aneksy nr 9–10 stanowią sugestię tego, w jaki sposób powinno się przygotowywać inwentarze archiwalne. Niezmiernie ważny jest aneks nr 11. W jego skład wchodzi „Praktyczne wskazania z dnia 13 września 2020 r. dotyczące ochrony danych osobowych w archiwach kościelnych wydane przez Kościelnego Inspektora Ochrony Danych”. Zainspirowanego publikacją czytelnika zapewne zainteresuje rozbudowana bibliografia (s. 178–193), która posiada podział na źródła i opracowania.

Omówienie zaproponowanej przez autorów *Katalogu...* metodyki archiwalnej należy rozpocząć od oceny zaleceń dotyczących kształtowania struktury zasobu.

Cenne uwagi odnośnie do problematyki stosowania terminu „zespół archiwalny” w przypadku archiwów kościelnych wnieśli autorzy rozdziału 1 (s. 26). Jak słusznie zauważają, wspomniane pojęcie bywa inaczej rozumiane przez archiwistów kościelnych, a to ze względu na specyfikę instytucji, które często posiadają zasób jednozespołowy. W tym przypadku zespołami są w praktyce serie¹⁵. Grupa robocza powołana przez Naczelnego Dyrektora odniosła się ponadto do zagadnienia spuścizn (s. 25–26, 60) oraz zarekomendowała ich podział na serie, zgodny z praktyką przedstawioną w używanych od wielu lat *Wytycznych opracowania spuścizn archiwalnych po uczonych* przygotowanych w Polskiej Akademii Nauk¹⁶. Wbrew pozorom dużą przydatnością odznaczają się sugestie dotyczące łączenia materiałów archiwalnych w zbiory (s. 16). Wyselekcjonowanie archiwaliów o danej formie zewnętrznej (np. pergaminy) lub odrębnych tematycznie może ułatwić ewidencję lub ich wyszukiwanie przez użytkownika. Należy zaznaczyć, że autorzy nie porzucali na wymienieniu zbiorów sfragistycznych i kartograficznych. Zaproponowali chociażby wydzielanie zbiorów druków ulotnych lub dokumentów papierowych¹⁷.

Interesującymi zdają się obserwacje poczynione na s. 28, 46–47. Autorzy w kwestii elementów opisu materiałów archiwalnych zalecają archiwistom kościelnym stosowanie standardu ISAD(G). W ten sposób nawiązali do sygnalizowanego już wcześniej w literaturze polskiej problemu standaryzacji elementów opisu jednostki archiwalnej w archiwach kościelnych¹⁸. Niestety w kwestii

¹⁵ Jednozespołowość historycznych archiwów kościelnych jest rzadko wspomnianym zagadnieniem w publikacjach naukowych. Do nielicznych osób, które zwróciły na nią uwagę (poza twórcami *Katalogu...*) należy M. Dębowska. Zob. eadem, *Archiwa Kościoła...*, s. 27.

¹⁶ *Wytyczne opracowania spuścizn archiwalnych po uczonych*, oprac. H. Dymnicka-Wołoszyńska, Z. Kolankowski, S. Chankowski i in., Warszawa 1990, s. 4–8. Opis zawartości poszczególnych serii spuścizny w *Katalogu...* nie został w pełni rozwinięty. Podczas prac porządkowych przydatne mogą okazać się pozycje takie jak: H. Krajewska, *Opracowywanie spuścizn w Archiwum Polskiej Akademii Nauk*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2008, nr 89, s. 35–42, <https://doi.org/10.31743/abmk.10136>.

¹⁷ W podobny sposób funkcjonuje format opisu MARC 21. Pozwala on nadawać osobne sygnatury i dostosowywać metadane (poziom opis) do kategorii archiwaliów i materiałów bibliotecznych (np. rękopisy, starodruki). Ten sposób systematyzacji zasobu sprawdził się w wielu instytucjach, np. Polskiej Akademii Nauk Bibliotece Kórnickiej. Przykładowo zob. H. Mieczkowska, *Format MARC 21 rekordu bibliograficznego dla starego druku*, Warszawa 2017; Platforma Cyfrowa Biblioteki Kórnickiej, Lista katalogów, https://platforma.bk.pan.pl/pl/search_results [dostęp: 05.03.2025].

¹⁸ R. Majka, *Specyficzne elementy wyszukiwawcze w zasobie archiwów zakonnych* [w:] *Problemy archiwalnego opisu informacyjnego*, Symposia Archivistica, t. 4, red. W. Chorążyczewski, A. Rosa, Warszawa 2017, s. 147–159. Jego zdaniem „sprawą przyszłościową [dla archiwów zakonnych] stają się nadal zaawansowane elementy wyszukiwawcze, tworzące rozbudowany opis o nowe

nadawania układu materiałom archiwalnym nie udało się uniknąć twórcom *Katalogu... niedomówień*. Jako podstawowe układy akt w zespole wymienili oni: kancelaryjny, strukturalny, logiczny wyrozumowany. Nie zostały należycie omówione układ funkcyjny oraz układ alfabetyczny, nie wynikający z układu nadanego w kancelarii¹⁹. Oceniając publikację, trudno jednak nie pochwalić autorów za uwzględnienie różnych form i typów dokumentacji (s. 46–59, 127–133)²⁰.

Odnosząc się do dokumentacji w postaci elektronicznej, autorzy przypomnieli o Ustawie z dnia 17 lutego 2005 r. o informatyzacji działalności podmiotów realizujących zadania publiczne (s. 30)²¹. W ten sposób pośrednio przygotowali przyszłego archiwistę kościelnego do przejścia tego rodzaju materiałów archiwalnych do zasobu. W części tej wskazane byłoby jednak również zasugerowanie struktury metadanych oraz sposobu przygotowywania informatycznych nośników danych (ich oznakowania, przechowywania, technicznego sposobu zapisu na nośnikach)²². Zgodnie z polityką cyfryzacji administracji i procesów zarządzania, w *Katalogu...* znalazły się sugestie prowadzenia inwentarza w formie elektronicznej oraz tworzenia specjalnych systemów do ewidencjonowania i opisywania zasobu. Aspekt edukacyjny ma również przedstawienie konkretnych rozwiązań funkcjonujących zarówno w państwowej sieci archiwalnej (np. system ZoSIA), jak i w kościołach partykularnych (projekt TABULARIUM z Archiwum Archidiecezjalnego w Gnieźnie)²³. Autorzy książki odsyłają także do normy

elementy. W polskiej archiwistyce uwzględnią się nowoczesne elementy wyszukiwawcze [...] prezentowane w FOPAR (Format Opisu Archiwalnego) i ISAD(G) [...]. Użytkownicy archiwów zakonnych korzystający w przyszłości z nowoczesnej formy opisu archiwalnego, zyskają wielość elementów wyszukiwawczych” (s. 159).

¹⁹ H. Robótka, *Opracowanie i opis archiwaliów. Podręcznik akademicki*, Toruń 2010, s. 52–53.

²⁰ Zob. R. Degen, *Dokumentacja i jej podział* [w:] *Współczesna dokumentacja urzędowa*, red. H. Robótka, Toruń 2011, s. 14–27. R. Degen w ramach form dokumentów wymienił formy: pisaną, obrazową, dźwiękową, mieszaną i cyfrową. W zaproponowanym modelu wyróżnił on podział dokumentacji na typy: aktową, geodezyjno-kartograficzną, techniczną, audiowizualną i materiały ulotne.

²¹ Dz.U. 2005, nr 64, poz. 565.

²² W przyszłości do wytworzenia norm obowiązujących w archiwistyce kościelnej w Polsce posłużyć mogą rozwiązania wypracowane w Rozporządzeniu Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 2 listopada 2006 r. w sprawie wymagań technicznych formatów zapisu i informatycznych nośników danych, na których utrwalono materiały archiwalne przekazywane do archiwów państwowych (Dz.U. 2006, nr 206, poz. 1519) oraz w Rozporządzeniu Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 30 października 2006 r. w sprawie niezbędnych elementów struktury dokumentów elektronicznych (Dz.U. 2006, nr 206, poz. 1517).

²³ System TABULARIUM został doceniony już przed wieloma laty przez Czesława Pesta. Wskazywał on, że odpowiednie moduły – biblioteczny, archiwalny i ewidencyjny – już na początku

PN-ISO 999:2001 (s. 63). Służy to unifikacji języka archiwalnego w dziedzinie informacji naukowej, ponieważ do wytycznych wspomnianej normy, przynajmniej częściowo, odwołują się m.in. standardy ISDIAH, ISDF i ISAD(G)²⁴.

Do merytorycznej dyskusji nad uregulowaniem kwestii udostępniania zasobu historycznych archiwów kościelnych nawołuje treść zaprezentowana w rozdziałach 4 i 6. Na szczególną refleksję zasługują fragmenty odnoszące się do dostępności zasobu do badań naukowych. Autorzy *Katalogu...* w kilku miejscach podkreślają konieczność zawierania umów licencyjnych na wykorzystanie kopii cyfrowych akt (s. 78, 81), szczególnie między instytucją naukową a osobą prawną, do której należy zasób archiwum. W tym miejscu warto podnieść postulat konieczności określenia, na jakich licencjach powinny być udostępniane skany lub zdjęcia. Zarówno studentom archiwistyki, jak i niezależnym naukowcom procedurę badawczą ułatwiłoby udzielenie przez dysponenta praw własnościowych i autorskich otwartej licencji na wykorzystanie danej kopii cyfrowej, z uwzględnieniem przepisów szczegółowych, w tym prawa autorskiego. Oczywiście zakres uprawnień w ramach licencji może być różny, podobnie jak w poszczególnych wersjach licencji Creative Commons, włącznie z określeniem ograniczeń w rozpowszechnianiu i korzystaniu z kopii cyfrowej²⁵. Informacje o zakresie licencji należałoby zamieścić w metadanych. Inne rozwiązanie mogłoby stanowić udzielenie licencji danemu badaczowi na wykorzystanie konkretnej jednostki archiwalnej w formie oświadczenia woli obowiązującego bezterminowo (do czasu wycofania zgody), niezależnie od liczby projektów badawczych. Mogłoby to usprawnić proces upowszechniania wiedzy na temat zasobu i promocję dziedzictwa Kościoła katolickiego²⁶.

XXI w. umożliwiały usprawnienie udostępnianiem i ewidencjonowaniem zasobu. Zob. C. Pest, *Przeszłość i współczesność Archiwum Archidiecezjalnego w Gnieźnie*, „Poznańskie Studia Teologiczne” 2001, t. 11, s. 344.

²⁴ ISDIAH. *Międzynarodowy standard opisu instytucji z zasobem archiwalnym*, tłum. H. Wajs, Warszawa 2017, s. 8; ISDF. *Międzynarodowy standard opisu funkcji*, tłum. A. Baniecki, Warszawa 2017, s. 8; ISAD (G): *międzynarodowy standard opisu archiwalnego. Część ogólna. Wersja 2*, Warszawa 2005, s. [8].

²⁵ O możliwościach zastosowania licencji Creative Commons w kwestii poszanowania praw autorskich i własnościowych w kontrze do niepraktycznych aspektów konieczności otrzymywania indywidualnych zgód właściciela praw majątkowych pisała A. Mazur. Zob. eadem, *Licencje Creative Commons – recepcja w prawie polskim i ich zastosowanie*, „Internetowy Przegląd Prawniczy TBSP UJ” 2017, nr 3, s. 83–92.

²⁶ Materiały archiwalne proveniencji kościelnej to kluczowe źródła do badania życia codziennego Polski średniowiecznej i nowożytnej. Dzięki ich dostępności historycy spoza terenu danej diecezji mogą również analizować dawne praktyki religijne. Na tym tle wyróżniają się takie

Warto zauważyć, że zespół tworzący *Katalog...* pamiętał o poinformowaniu czytelnika o ograniczeniach technicznych i finansowych poszczególnych archiwów, wpływających na brak możliwości wykonania usługi digitalizacji (s. 108–110)²⁷. Imponujący jest zakres informacji dotyczących kopii cyfrowych, kontroli jakości oraz wytycznych jakościowych (s. 105–108, 111–112). K. Dowgiało w swoich zaleceniach odwołał się do kryteriów technicznych określonych w Zarządzeniu nr 14 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z dnia 31 sierpnia 2015 r. w sprawie digitalizacji zasobu archiwalnego archiwów państwowych. Dla pracy digitalizatora ważne jest określenie odpowiedniej rozdzielczości (300 lub 600 ppi), formatu zapisu (TIFF 6.0) oraz głębi kolorów (24-bitowe RGB, 16-bitowa skala szarości lub 48-bitowy kolor dla fotografii)²⁸. Żadnego z tych elementów nie zabrakło w *Katalogu...*

M. Zawada i M. Krzykała wyróżnili trzy składowe odwzorowania cyfrowego jednostki archiwalnej: jakość (odwzorowanie graficzne), opis (metadane i uwagi dotyczące układu akt) oraz relację²⁹. Wszystkie powyższe składowe znalazły swoje miejsce w poradniku (rozdział 6). Nie powinno również umknąć uwadze, że zaproponowane przez K. Dowgiałę etapy procesu digitalizacji pokrywają się z wytycznymi przedstawionymi w *Podręczniku digitalizatora...* wydanym przez Narodowe Archiwum Cyfrowe³⁰. O nowatorstwie *Katalogu...* świadczy również zwrócenie

akta jak księgi konsystorskie czy biskupie, pozostawione testamenty. Zob. I. Skierska, *Źródła do badania praktyk religijnych w średniowiecznej Polsce: akta sądów kościelnych i kapituł*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2007, nr 87, s. 175–195, <https://doi.org/10.31743/abmk.10099>; A. Karpacz, U. Kicińska, S. Witecki, *Źródła do badań życia codziennego duchowieństwa parafialnego w Rzeczypospolitej Obojga Narodów*, „Saeculum Christianum” 2023, t. 30 (2), s. 147–165, <https://doi.org/10.21697/sc.2023.30.2.11>.

²⁷ Nie każdy użytkownik może mieć świadomość istnienia problemów związanych z wyposażeniem archiwów. Przykładowo o niemożności wykonania kopii cyfrowych zbiorów fotograficznych spowodowanej brakiem skanerów specjalistycznych lub koniecznością wynajęcia fotografa pisał M. Sołomieniuk w: idem, *Fotografie i albumy w zbiorach Archiwum Archidiecezjalnego w Gnieźnie. Varietas ordinanda*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2021, t. 117, s. 364, <https://doi.org/10.31743/abmk.13288>.

²⁸ Załącznik nr 1 do Zarządzenia nr 14 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z dnia 31 sierpnia 2015 r. w sprawie digitalizacji zasobu archiwalnego archiwów państwowych.

²⁹ M. Zawada, M. Krzykała, *Piętnaście lat digitalizacji w Archiwum Państwowym w Lublinie*, „Studia Archiwalne” 2017, t. 4, s. 142, <https://doi.org/10.4467/17347513SA.17.007.14519>.

³⁰ M. Zawada, *Digitalizacja materiałów aktowych [w:] Podręcznik digitalizatora. Katalog dobrych praktyk i standardów digitalizacji obiektów archiwalnych. Edycja 2023*, Warszawa 2023, s. 46–47. Należy zauważyć, że wytyczne przekazane w *Katalogu...* odnośnie do struktury i nazewnictwa kopii wzorcowych, sposobu sporządzania metryczki oraz temperatury barwowej światła są także zgodne z treścią *Podręcznika digitalizatora...*

uwagi na zagadnienie do niedawna nieobecne w dyskursie archiwoznawczym, mianowicie standardy zarządzania barwą (w tym bardzo ważną rolę dobrych jakościowo wzorników referencyjnych)³¹.

Ze względu na różnorodność wyzwań, z jakimi musi zmagać się archiwista kościelny, za niezmiernie przydatne należy uznać uwagi na temat profilaktyki i konserwacji materiałów archiwalnych (s. 82–103). Podstawą utrzymania magazynu w stanie sprzyjającym przechowywaniu archiwaliów są odpowiednie warunki klimatyczne. Na s. 84 A. Czajka zaleca utrzymywanie temperatury na poziomie 16–23°C przy zachowaniu wilgotności względnej 40–55% (osuszacze powietrza przy wilgotności przekraczającej 60%). Wspomniane zakresy są zgodne z zaleceniami przedstawionymi w innych pracach naukowych³². Autorka, w celu zapobiegania zainfekowaniu zasobu, zaleca stosowanie zintegrowanego systemu zwalczania szkodników (IPM – integrated pest management) (s. 86–87). Ta metoda należy do jednej z częściej stosowanych w środowisku konserwatorskim. Została ona wdrożona przez tak znaczące instytucje jak The National Archives w Wielkiej Brytanii czy National Archives of Australia³³. W recenzowanej publikacji nie wspomniano również o wyróżnieniu działań profilaktycznych związanych z typami

³¹ Na temat odpowiedniego doboru wzorników referencyjnych i konieczności ich używania wypowiedział się na ogólnopolskich Dniach Digitalizatora 2023, organizowanych przez Narodowe Archiwum Cyfrowe, M. Dąbrowski. Zob. idem, *Polski standard zarządzania barwą. Wzorniki i procedury*, referat wygłoszony na Dniach Digitalizatora 2023, Warszawa, 28–29 września 2023.

³² Jak informują J. Adamus-Kowalska i A. Bangrowska, sprzyjające środowisko dla rozwoju grzybów występuje w temperaturze powyżej 24°C i przy wilgotności względnej powyżej 65%. Zob. eadem, *Archiwa jako instytucje kultury: współczesne wyzwania w kontekście archiwizacji dokumentów elektronicznych oraz zabezpieczenia oryginalnej dokumentacji papierowej*, „Toruńskie Studia Bibliologiczne” 2020, nr 1(24), s. 55, <https://doi.org/10.12775/tsb.2020.002>. Zob. również R. Wojtkowski, A. Czajka, M. Boruszkowska, *Budynek archiwum. Wskazówki dla uczestników budowlanego procesu inwestycyjnego*, Warszawa 2019, s. 56–57. Zaproponowane przez A. Czajkę zakresy temperatury i wilgotności względnej również opierają się częściowo o zakresy stosowane w państwowej sieci archiwalnej, umożliwiające przechowywanie archiwaliów utrwalonych na różnych nośnikach informacji. Zob. *Zasady postępowania z materiałami archiwalnymi. Ochrona zasobu archiwalnego*, oprac. M. Borowski, A. Czajka, A. Michaś, Warszawa 2011, s. 99–101.

³³ K. Kwaśniewicz system IPM określiła wręcz mianem „odpowiedzialnego podejścia do problemu”, a opisane przez nią zadania IPM są zgodne z zaleceniami przedstawionymi w *Katalogu...*, zob. K. Kwaśniewicz, *Współczesne trendy i kierunki w rozwoju konserwacji archiwaliów w Polsce w XX i XXI wieku*, rozprawa doktorska, Uniwersytet Śląski w Katowicach, 2021, s. 247, sbc.org.pl/Content/483476/PDF/4426_doktorat_Katarzyna_Kwasniewicz.pdf [dostęp: 19.04.2026]. Z praktyką wdrażania systemu IPM w Polsce zapoznać można się w artykule: R. Nowak, *Ocena zmian w systemie kontroli obecności owadów w magazynach i zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu po wprowadzeniu systemu IPM (Integrated Pest Management)*, „Notes Konserwatorski” 2016, t. 18, s. 13–31.

dokumentacji innymi niż aktowa. Jako przykład można wskazać postulat korzystania z opakowań posiadających atest PAT (Photographic Activity Test) (s. 90)³⁴.

Katalogowi dobrych praktyk warto przyjrzeć się także pod kątem używanej terminologii. Na s. 99 zasugerowano zamienne stosowanie pojęć „okładzina” i „okładka”³⁵. Prezentowana na s. 104 definicja digitalizacji nawiązuje do obowiązującego w archiwach państwowych, wcześniej wspomnianego zarządzenia nr 14 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z 2015 r.³⁶ Dużą zaletą publikacji jest zamieszczenie na końcu książki objaśnienia terminologii związanej z informacją naukową oraz prawami autorskimi, w tym pojęć takich jak: dozwolony użytek prywatny/publiczny, prawa autorskie majątkowe, prawa autorskie osobiste (s. 116–124). Komponując słownik pojęć, autorzy skorzystali zarówno ze słowników krajowych, jak i tych wydanych za granicą, np. *Dictionnaire de terminologie archivistique*³⁷. Jednak uwagę wnikliwego czytelnika przykuwa zawarta w słowniczku definicja „archiwum” (s. 116). Umieszczone objaśnienia dotyczą archiwum jako instytucji z zasobem archiwalnym oraz najwyższego poziomu opisu archiwalnego. Autorzy zrezygnowali z dwóch innych znaczeń przywoływanych w *Polskim Słowniku Archiwalnym* – archiwum jako komórki organizacyjnej lub gmachu/lokalu instytucji z zasobem archiwalnym³⁸.

Publikacja zapewne znajdzie szerokie grono odbiorców w ośrodkach akademickich, zarówno wśród studentów, jak i wykładowców. Jak najbardziej pełnić może ona funkcję skryptu umożliwiającego prowadzenie zajęć dydaktycznych do-

³⁴ Badania w ramach programu SEPIA 2002 wykazały, że fotografie powinny się przechowywać w papierowych kopertach lub koszulkach posiadających atest PAT. Zob. P. Wojciechowski, *Ochrona i konserwacja zasobu w Archiwach Państwowych w Polsce*, rozprawa doktorska, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 2014, s. 347, <https://repozytorium.amu.edu.pl/items/974a2044-b18f-4fb2-ab50-650419573c8a> [dostęp: 19.04.2026]. O normie ISO 18916 (14523) dotyczącej PAT pisała również A. Czajka. Zob. eadem, *Normy Międzynarodowej Organizacji Normalizacyjnej (ISO) dotyczące zabezpieczania materiałów audiowizualnych*, „Archeion” 2005, t. 108, s. 193.

³⁵ Terminologia zastosowana w *Katalogu...* jest zgodna z leksykonem opracowanym przez polskich tegumentologów, zob. M. Pronobis-Brzezińska, *Oprawa książki* [w:] *Leksykon oprawoznawczy*, red. M. Pronobis-Brzezińska, A. Wagner, E. Pokorzyńska, http://leksykon.oprawoznawczy.ukw.edu.pl/index.php?title=Oprawa_ksi%C4%85%C5%BCKi [dostęp: 06.03.2025]; E. Pokorzyńska, M. Pronobis-Brzezińska, *Okładzina* [w:] *ibidem*, <http://leksykon.oprawoznawczy.ukw.edu.pl/index.php?title=Ok%C5%82adzina> [dostęp: 06.03.2025].

³⁶ Zarządzenie nr 14 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z dnia 31 sierpnia 2015 r. w sprawie digitalizacji zasobu archiwalnego archiwów państwowych, § 2, pkt. 2, § 3.

³⁷ *Dictionnaire de terminologie archivistique*, Direction des Archives de France, Paryż 2002.

³⁸ *Polski Słownik Archiwalny*, red. W. Maciejewska, Warszawa 1974, s. 19–20.

tyczących instytucji kościelnych z historycznym zasobem. Ukazanie się na rynku wydawniczym *Katalogu...*, który zestawia aspekty prawne z metodyką opracowania archiwalnego, sprawiło, że osoby obecnie pracujące w archiwach kościelnych mogą podnieść swoje kompetencje oraz skorzystać z aktualnych źródeł wiedzy. Nie da się ukryć, że niektóre z przedstawionych kwestii mogą wzbudzać kontrowersje (jak chociażby zaproponowane rozwiązania dotyczące udostępniania kopii cyfrowych archiwaliów). W przyszłości warto rozważyć umieszczenie w układzie treści kolejnych rozdziałów, które skupiłyby się na zagadnieniach popularyzacji zasobu archiwalnego oraz kwestii prowadzenia prac naukowych i wydawniczych przez pracowników historycznych archiwów diecezjalnych i archiwów zakonnych. Wyzwaniem, z którym warto by się zmierzyć w kolejnych latach jest również przystępne opisanie postępowania w przypadku wystąpienia klęsk żywiołowych i katastrof (np. procedura ewakuacji zbiorów w trakcie powodzi). Podsumowując, warto przypomnieć słowa Waldemara Chorążyczewskiego i Haliny Dudały:

„Przebyliśmy długą drogę, w równie zapewne długą wyruszamy. Po co na nią wstępujemy? Z potrzeby dostrzegania czegoś więcej poza techniczną stroną naszej pracy. Z powodu nieuchronnego widzenia archiwum zanurzonego w sensach i znaczeniach wykraczających poza archiwalną codzienność”³⁹.

Należy mieć nadzieję, że recenzowana publikacja ułatwi archiwistkom i archiwistom kościelnym podążanie obraną ścieżką, zainspiruje do podejmowania wyzwań, zachęci do wytrwałości oraz pozwoli poszukiwać „znaczeń”, także tych związanych z pracą duszpasterską.

Małgorzata Czarnecka

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu / Adam Mickiewicz University in Poznan (Poland)
malcza4@st.amu.edu.pl, ORCID 0009-0000-3545-3833

³⁹ W. Chorążyczewski, H. Dudała, *Archiwista w poszukiwaniu głębi, czyli rozmowa o teologii archiwum*, „Krakowski Rocznik Archiwalny” 2023, nr 29, s. 184, <https://doi.org/10.4467/12332135kra.23.009.18617>.